

Ετήσιο Ελληνόφωνο Επιστημονικό Συνέδριο Εργαστηρίων Επικοινωνίας

Τόμ. 2, Αρ. 1 (2023)

2ο Ετήσιο Ελληνόφωνο Επιστημονικό Συνέδριο Εργαστηρίων Επικοινωνίας: Το μέλλον της επικοινωνίας στην ψηφιακή εποχή

Πολιτισμική και ποιητική ανασύνθεση στην Κρήτη: Έρευνα στο πεδίο, επικοινωνία και συνειρμική γνώση

Ματθαίος Καπετανάκης, Αγνή Παπαδοπούλου

doi: [10.12681/cclabs.6444](https://doi.org/10.12681/cclabs.6444)

Copyright © 2024, Ετήσιο Ελληνόφωνο Επιστημονικό Συνέδριο Εργαστηρίων Επικοινωνίας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καπετανάκης Μ., & Παπαδοπούλου Α. (2024). Πολιτισμική και ποιητική ανασύνθεση στην Κρήτη: Έρευνα στο πεδίο, επικοινωνία και συνειρμική γνώση. *Ετήσιο Ελληνόφωνο Επιστημονικό Συνέδριο Εργαστηρίων Επικοινωνίας*, 2(1), 32–40. <https://doi.org/10.12681/cclabs.6444>

Πολιτισμική και ποιητική ανασύνθεση στην Κρήτη: Έρευνα στο πεδίο, επικοινωνία και συνειρμική γνώση

Ματθαίος Καπετανάκης
ΥΔ, Université de Montréal
matthaioskapetanakis@gmail.com

Αγνή Παπαδοπούλου
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
a.papadop@ionio.gr

Περίληψη

Οι τοπικές κοινωνίες και το συνεκτικό τους αφήγημα έχει διαμορφωθεί και αποτελεί κοινό πολιτισμικό κεκτημένο διαμορφώνοντας ταυτότητα. Επαναδιαβάζοντας τον τόπο, προϋποθέτει καταρχάς λεπτομερή επιτόπια έρευνα, προκαλώντας την αναζήτηση των παραγόντων εκείνων που λειτουργούν ως αποδεικτικά “μέσα” συνέχειας και καταδεικνύουν τον πολύπλευρο και ουσιαστικό δεσμό. Συνεντεύξεις και οπτικοακουστικό υλικό, εστιάζοντας στη βιωματική προσέγγιση και στην επεξεργασία των εμπειριών και μαρτυριών, αποδεικνύουν τον αντίκτυπο στις πεποιθήσεις, τις στάσεις, τις αξίες, τις γνώσεις που συνδέονται με τον τόπο. Το σημαντικό είναι το πέρασμα από τη συλλογή και παράθεση των δεδομένων σε μια βαθύτερη ανάγνωση της πολιτιστικής ταυτότητας. Από την επαγωγή στην παραγωγή, η αντίληψη γίνεται ακριβέστερη. Θεμελιακός στόχος της συγκεκριμένης εργασίας είναι η θεώρηση του περιβάλλοντος ως πηγής ταυτότητας, περιγράφοντας και προβλέποντας περιβαλλοντικές συμπεριφορές. Η πολιτισμική δημιουργία συντελεί καθοριστικά στο να επιτευχθεί η ανασύνθεση της γνώσης και η ανανεωτική θεώρησή της ως μια ολότητα που ενσωματώνει τον πλούτο της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Λέξεις-κλειδιά: πολιτισμική γνώση, φυσικός πλούτος, περιβαλλοντική συμπεριφορά

1. Θεωρητικό πλαίσιο

Η συμμετοχή των μελών της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας σε πολιτισμικές δράσεις θεωρείται εξόχως σημαντική. Η συμμετοχή τους σε δράσεις τόνωσης πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, τους ενδυναμώνει και μπορούν να συσχετίσουν πολιτισμικούς παράγοντες με κοινωνικούς, οικονομικούς, ψυχολογικούς και θεσμικούς παράγοντες. Επηρεάζεται από το τι γνωρίζουν, αλλά και από την αίσθηση που μπορεί να έχουν τα μέλη της τοπικής κοινωνίας για τον τόπο τους, από τις σκέψεις, τις στάσεις και τις συμπεριφορές τους. Συχνά, παρατηρείται δυσκολία, “σύγκρουση”, ανάμεσα στη διάθεσή τους για αναζήτηση περισσότερων εμπειριστατωμένων πληροφοριών και από την άλλη, την αποφυγή τους να πληροφορηθούν σχετικά με επώδυνες καταστάσεις που επηρέασαν ανθρώπους που έζησαν ή και ζουν στον ίδιο τόπο. Αυτή η “σύγκρουση” μπορεί να δικαιολογηθεί λόγω της αμφίθυμης φύσης του ανθρώπου. Σε τέτοιες περιπτώσεις, όπου υπάρχει διαμάχη, σύγκρουση, η ισορροπία σημαίνει ευθύνη αναφοράς όλων των πτυχών της ιστορίας.

Η παρουσίαση και μελέτη διαφορετικών πλευρών μιας ιστορίας σημαίνει επιστημονική και εν προκειμένου (στο συγκεκριμένο πρότζεκτ, αλλά σαφώς και γενικότερα) περιβαλλοντική γνώση καταστάσεων, αιτιών, γεγονότων. Συνήθως, οι δημόσιες εικόνες (μνημεία, πλατείες, χώροι, κ.λπ.), λειτουργούν με τρόπους που είναι “ρητορικοί”, δηλαδή,

λειτουργούν με σκοπό να πείσουν. Προτείνεται ένας προσανατολισμός που δίνει νόημα σε καταστάσεις. Στις δημόσιες εικόνες που επικοινωνούνται ευρέως και σχετίζονται με τον τόπο, προβληματικά σημεία υποκρύπτονται, καθώς και αστοχίες ή περιβαλλοντικά προβλήματα. Χρειάζεται επίσης προσοχή και μελέτη εάν επιβεβαιώνουν πολιτισμικές προκαταλήψεις ή υπάρχει επιλεκτική αποδοχή απόψεων και απόρριψη άλλων. Ιδιαίτερως σήμερα όπου μεταδίδονται πολλές πληροφορίες και υπάρχει εύκολη και ταχύτατη πρόσβαση λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης, τίθεται εντόνως θέμα προσανατολισμού των αξιών, που αντικατοπτρίζονται στην αλληλεπίδραση που αναπτύσσει το άτομο με την κατάσταση που αντιμετωπίζει, με κύριο στόχο τη βελτιωμένη ικανότητα για κρίση (Paradourou, 2019). Η κριτική στάση σημαίνει ότι θα υπάρχει προσπάθεια για ειλικρίνεια, χωρίς εξωραϊσμούς και παγιωμένες εκφράσεις και θεωρήσεις, χωρίς κανένα προνόμιο του ιδανικού έναντι της εμπειρίας.

Οι πολιτισμικές συμπεριφορές επηρεάζονται από τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά και οποιεσδήποτε αλλαγές στο περιβάλλον έχουν αντίστοιχα επίδραση και στις συμπεριφορές των κατοίκων. Οι καθημερινές βιωμένες πολιτιστικές πρακτικές και εμπειρίες συμβάλλουν στην πολιτιστική αναγέννηση, η οποία συντελείται μέσω κυρίως κοινωνικών και κοινοτικών έργων (Lefebvre, 1991). Η εμπειρία κοινωνικής ζωής βοηθά στα μέλη μιας κοινωνίας να διαχειριστούν τις φωνές που εκφέρουν πολιτισμικό διάλογο. Ο Klöckner (2015) εστιάζει στην αυτοβελτίωση, την πνευματική και συναισθηματική αυτονομία, την αυτο-υπέμβαση, δηλαδή κατά πόσον μπορεί κάποιος να εκτιμά γεγονότα, πτυχές που υπερβαίνουν τον εαυτό του (όπως οι άλλοι άνθρωποι, η φύση) και επίσης, στο άνοιγμα στην αλλαγή, δηλαδή αποφεύγοντας τον συντηρητισμό, κατανοώντας αγκυλώσεις που εγκλωβίζουν.

Σχετικά με περιβαλλοντικά ζητήματα και εάν και πώς προβάλλονται, ο Cox (2010) εστιάζει στη συμβολική πράξη. Θεωρεί ότι είναι δομικός τρόπος για να αντιληφθούμε περιβαλλοντικά προβλήματα, αλλά και το κυριότερο, τη διαπραγμάτευση των διαφορετικών αντιδράσεων της κοινωνίας σε σχέση με αυτά. Καταρχάς, είναι απαραίτητη η κατανόηση του πλαισίου και των ορίων του, πώς προΐδεάζονται οι πολίτες για κάτι που θα συμβεί, μια επέμβαση στη φύση, στο περιβάλλον, από τα μέσα ενημέρωσης, τις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, πώς προετοιμάζουν το κοινό, αλλά και πώς οριοθετούν ένα περιβαλλοντικό ζήτημα. Συνεπώς, είναι σημαντική η αντίληψη, η κατανόηση του φυσικού κόσμου και του τι συνιστά ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα (Cox & Pezzullo, 2018). Η ύπαρξη ενός περιβαλλοντικού προβλήματος έχουμε συνηθίσει να σχολιάζεται προβάλλοντας αντιτιθέμενες απόψεις. Ωστόσο, δεν αρκεί η εξισορρόπηση παραθέτοντας διαφορετικές απόψεις (Sztompka, 2008). Ο στόχος είναι να ενισχυθεί η ικανότητα των μελών ενός τόπου, μιας κοινωνίας, ώστε να ανταποκριθούν κατάλληλα στις περιβαλλοντικές προκλήσεις, με στόχο την ευημερία τόσο των ιδίων, αλλά και την προστασία των φυσικών οικοσυστημάτων και του ανθρώπινου πολιτισμού. Επίσης, οι “απεικονίσεις του περιβάλλοντος”, οι επιστημονικές απόψεις και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων, οφείλουν να είναι προσβάσιμες στο κοινό και όπου υφίστανται επιπτώσεις περιβαλλοντικής υποβάθμισης, να υπάρχει η ικανότητα να συμμετέχουν τα μέλη της κοινωνίας στις αποφάσεις που θα επηρεάσουν την ατομική τους υγεία και κοινωνική τους ευημερία.

Η μελέτη των τοπικών κοινωνιών στην ενδοχώρα του Ρεθύμνου και του Λασιθίου στην Κρήτη οδήγησε στο να προταθεί μια νέα οπτική στο μέχρι πρότινος πολιτισμικό αφήγημα του τόπου, ανασυνθέτοντας και αξιοποιώντας (Louridas, 1999) το παλιό με το νέο, το φυσικό με το ανθρωπογενές, με γνώμονα την πολιτισμική βιωσιμότητα, την ποιητική ανασύνθεση και

αναγέννηση των δυνάμεων της τοπικής κοινωνίας, επιτυγχάνοντας την πράσινη μετάβαση που χρειάζεται να συνδιαλλαγεί ουσιαστικά με τον πλούτο της πολιτισμικής κληρονομιάς.

2. Πρωτογενής και δευτερογενής έρευνα στο πεδίο

Στην περίπτωση του Ρεθύμνου έγινε η συλλογή εθνογραφικών δεδομένων τόσο με συνεντεύξεις βασικών δρώντων (εκπρόσωποι από πολιτιστικούς φορείς, τοπικοί ιθύνοντες, πολίτες που διηγήθηκαν ιστορίες του τόπου) όσο και με λήψη οπτικοακουστικού υλικού. Ο στόχος είναι να κατανοηθούν οι συναισθηματικές αποκρίσεις των συνεντευξιαζόμενων και η αξιοποίηση του υλικού να συμβάλλει τόσο στην κατανόηση των ανθρώπων που βιώνουν τον τόπο, των δυναμικών του τόπου, μαθαίνοντας για τον τόπο και από τον τόπο, όσο και να οδηγήσει στη δόμηση ενός νέου αφηγήματος. Ωστόσο, είναι σημαντικό να κατανοηθεί ότι η υψηλή ενσωμάτωση προσωπικών στοιχείων στο αφήγημα οδηγεί σε γνωστικό “πάγωμα” και απουσία αμφισβήτησης. Η προσπάθεια να αποφευχθεί το γνωστικό “πάγωμα” είναι η εστίαση όχι μόνο στο προσωπικό στοιχείο, αλλά η αναφορά να επεκτείνεται και στις σχέσεις τους με τους άλλους. Γι’ αυτό ερευνήθηκαν πολιτισμικά χαρακτηριστικά, που είναι άμεσα συνδεδεμένα με τον τόπο (αισθητική, αρμονία, κοινωνικές αξίες, οικονομικές αξίες). Το υλικό για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις συνδέεται με τη μέθοδο των ελεύθερων συνειρμών (Vergès, 1996).

Στην περίπτωση της Σητείας ακολουθήθηκε ο ίδιος τρόπος με την περίπτωση του Ρεθύμνου, ωστόσο αξιοποιήθηκαν περισσότερο οι εικόνες και οι ήχοι του τόπου με τη βοήθεια της συστηματικής περιπλάνησης έως ότου άρχισε να διαφαίνεται ένα αφήγημα, το οποίο στη συνέχεια ενισχύθηκε με δευτερογενή έρευνα. Είναι σημαντικό να σχεδιάζεται η έρευνα στο πεδίο. Η επιστροφή στο πεδίο συνέβαλε στην ουσιαστική ανατροφοδότηση. Εντέλει, η πρωτογενής και η δευτερογενής έρευνα στο πεδίο και τα δεδομένα τους, όπως και η χρονική σειρά που συντελούνται, διαμορφώνουν και διαμορφώνονται διαλογικά με το ίδιο το αφήγημα που δομείται προς επικοινωνία. Δόθηκε προσοχή, μετά την πρώτη ανακοίνωση και δημιουργία οπτικοακουστικού υλικού και την καταγραφή του (Καπετανάκης, 2020) σε ρητές και άρρητες αντιδράσεις, που γίνονται αντιληπτές εμμέσως και πλαγίως, όπως μελετήθηκαν και αναλογίες και μεταφορές, που χρησιμοποιήθηκαν από τους συνεντευξιαζόμενους (Parker, 1992; Ajzen, 2005).

Η μελέτη του αφηγήματος, μια εθνογραφική μέθοδος που εμπεριέχει και το στοιχείο της οπτικής ανθρωπολογίας (ιδιαίτερως, στο πλαίσιο του μαθήματος *Τέχνη, Δημιουργική Τεχνολογία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση* του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Ntees του Ιονίου Πανεπιστημίου, το ακαδημαϊκό έτος 2022-2023, προκάλεσε ένα γόνιμο διάλογο μεταξύ των συμμετεχόντων) οδήγησε σε βαθύτερα επίπεδα ανακάλυψης της ιστορικής και πολιτισμικής γνώσης. Εντοπίστηκε η κοινή πορεία που ακολουθείται για τη νοηματοδότηση και η ανάδειξη γεγονότων σε τραυματικά σε πολιτισμικό επίπεδο. Σαφώς, η στόχευση είναι να κατανοηθεί ο τρόπος που συνδεόμαστε με τον τόπο ή εξαρτόμαστε από τον τόπο.

Εάν ο καθένας, η καθεμία αναπτύξει έναν τρόπο να κινείται διερευνητικά εντός του χώρου, αξιοποιεί τις δυνατότητες που έχει, αλλά και οικοδομεί, συνθέτει ερμηνείες, συμβάλλοντας στην επίλυση προβλημάτων (Paradourouli & Panagoroulios, 2022). Το σημαντικό είναι η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση με τον χώρο. Ο τόπος βιώνεται. Συνεπώς, σώμα και γνωσιακά σχήματα διαμορφώνουν και διαμορφώνονται από τον χώρο. Στον ενακτιβισμό, οι σκέψεις και οι νοητικές αναπαραστάσεις επιδρούν στη σωματική λειτουργία του οργανισμού. Η γνώση ως μια νοητική λειτουργία προκύπτει από τη δυναμική αλληλεπίδραση του οργανισμού με το περιβάλλον του, προσδίδοντας την απαραίτητη

σημασία στην εκφραστική και δυναμικά θεμελιωμένη φύση του πολιτισμικού νοήματος (Baerveldt & Verheggen, 2012).

3. Περιπλάνηση και κατανόηση του τόπου: Συνεχείς επαναδιαπραγματεύσεις

Οι άνθρωποι αποκτούν την ικανότητα να κατανοούν συμβολικά συστήματα έκφρασης και επικοινωνίας, αντλώντας τα νοήματά τους μέσα στο χρόνο. Αναζητώντας σύμβολα, προκαλούνται συνειρμικές εικόνες και συνδηλώσεις, σκέψεις και αντιδράσεις σχετικά με καταστάσεις, γεγονότα (Παπαδοπούλου κ.ά., 2023). Η ανάπτυξη των συμβολικών συστημάτων έκφρασης και επικοινωνίας προϋποθέτει και υποστηρίζει την αναγκαιότητα ενεργούς συμμετοχής, ώστε να κατανοηθούν αιτίες και συνέπειες. Η αύξηση της “πολυσημίας” του πολιτιστικού πλαισίου σημαίνει ότι είναι ένα δυναμικό πεδίο που συνεχώς ανανεώνεται και επανακαθορίζεται. Η κατανόηση, ο εντοπισμός συμβολικών πόρων είναι σημαντικός, στον ίδιο βαθμό που είναι σημαντικό οι άνθρωποι να μπορούν να χρησιμοποιούν δημιουργικά συμβολικά μέσα για να ξεπεράσουν καταστασιακούς και συμβολικούς περιορισμούς, που ασκούνται στις πράξεις τους (Zittoun et al., 2003).

Ο στόχος είναι η κατανοηθεί η ιδιαιτερότητα του τρόπου που συγκροτούνται αντιλήψεις, αποκτώνται γνώσεις και πώς τις οργανώνουν (Παπαδοπούλου, 2022). Συνθέτοντας ένα νέο οπτικοακουστικό αφήγημα, οι αποδέκτες/θεωροί μπορεί να επηρεαστούν και να πραγματοποιήσουν τη δική τους ενδοσκόπηση και εξόρμηση. Ο χώρος αποκτά διαφορετικά χαρακτηριστικά αναλόγως των διάφορων κοινωνικών σχηματισμών. Διαμορφώνουν το περιβάλλον, αλλά και το περιβάλλον διαμορφώνει συμπεριφορές. Οι μεταβολές του πολιτιστικού πλαισίου συνοδεύονται και από ανάλογες προσαρμογές της αντίληψης. Αφενός, η ανάκτηση σκέψεων ή εικόνων προκαλεί την ανάκτηση άλλων σκέψεων ή εικόνων που έχουν τυπικές ομοιότητες με την αρχική σκέψη ή εικόνα, αφετέρου, ο στόχος είναι να κατανοείται η λειτουργία των μύθων, αλλά και τυχόν παραμορφώσεων, παρανοήσεων. Η πολιτισμική παραγωγή συντελεί στις καθημερινές συνεχείς επαναδιαπραγματεύσεις που βοηθούν στο να έρχεται ο καθένας σε επαφή με τους άλλους, αλλά και να διαχωρίζεται, απαντώντας με έναν αυτόνομο τρόπο σε αναδυόμενους προβληματισμούς. Αυτό είναι το αέναο κλειδί της δημιουργίας σε όλα τα στάδια της πολιτισμικής παραγωγής, επικοινωνίας και γνώσης (Paradourou, 2019).

Με γνώμονα την ενεργοποίηση ρεαλιστικών προσδοκιών για αλλαγές στον περιβάλλοντα χώρο προς όφελος όλων, η πολιτισμική παραγωγή δεν μπορεί να θέτει περιοριστικούς όρους στο τι μπορεί να αποτελεί σημείο αναφοράς. Δεν προκρίνει ή αποκλείει αντιδράσεις αλλά, καλλιεργεί την ικανότητα διαφοροποίησης και κατάταξης ερεθισμάτων, Η κατανόησή τους προϋποθέτει τη σύνδεση με τις περιβαλλοντικές συνθήκες που συμβαίνουν συνεχώς (Baum, 2017). Η συνειρμική μάθηση είναι ένας τύπος μάθησης που περιλαμβάνει την απόκτηση νέων συσχετίσεων μεταξύ περιβαλλοντικών συνθηκών ή/και καταστάσεων ενδοδεκτικότητας (interoception) που διέπουν και ρυθμίζουν το μαθησιακό αποτέλεσμα (Christoforou, 2017). Είναι σημαντικό λοιπόν η δημιουργική προσέγγιση και παραγωγή του οπτικοακουστικού υλικού να συνδιαμορφώνεται με τον τρόπο σύλληψης της ιδέας και της σχετικής επικοινωνίας με το κοινό.

Το οπτικοακουστικό υλικό ως καλλιτεχνική δημιουργία γίνεται πηγή μιας γενικευμένης κοινωνικής δημιουργικότητας. Η δημιουργική τους έκφραση παρέχει ανατροφοδότηση. Η αμφίδρομη επικοινωνία ανάμεσα στα έργα, στις οπτικοακουστικές δημιουργίες, στον καλλιτέχνη και στο κοινό, δημιουργεί πλατύτερο ορίζοντα. Το κείμενο είναι να μην αναπαράγεται ένα πεδίο καθημερινότητας ως ένα άθροισμα καταναγκασμών

(Paradourou, 2018), εξαρτημένο από απαιτήσεις εμπορευματικές, με οικονομικούς και μόνο όρους. Η δημιουργική δύναμη συντελεί καθοριστικά στην αποκάλυψη πολλαπλών τρόπων αντιμετώπισης των προκλήσεων.

4. Διαμορφώνοντας στάσεις και μετουσιώνοντας τις παραμορφώσεις

Στην περίπτωση του Ρεθύμνου συνδυάστηκε ο φυσικός πλούτος της περιοχής του δήμου Αμαρίου, θέτοντας στο επίκεντρο το πρόβλημα της πρόκλησης σημαντικής βλάβης στο περιβάλλον. Έχει προκληθεί ένα περιβαλλοντικό έγκλημα και χρειάζεται να ενταθούν οι προσπάθειες αποκατάστασης, εφαρμόζοντας απαρέγκλιτα τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης. Γίνεται αναφορά στο πλήγμα με την αλλοίωση του τοπίου από τον ρυπογόνο ΧΥΤΑ και αναδεικνύονται τα εναπομείναντα μνημειακά ελαιόδεντρα προτρέποντας για ένα βιώσιμο ΧΥΤΥ. Απαραίτητος είναι ο σεβασμός των ορίων που θέτει το ίδιο το περιβάλλον.

Ο στόχος είναι η τοποθέτηση των πολιτών στο επίκεντρο των δραστηριοτήτων. Η αρχή της οικολογικής συνείδησης υποστηρίζει ότι οι πολίτες μπορούν να προλάβουν κάθε βλάβη στο περιβάλλον. Συνεπώς, χρειάζεται να ενισχυθεί η υποστήριξη του κοινού για αποφάσεις σχετικές με το περιβάλλον και η ανάληψη δράσεων με μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Ο David Deutsch αναφέρει ότι οτιδήποτε δεν απαγορεύεται από τους νόμους της φύσης είναι εφικτό να γίνει και βοηθάει στο να αποκτηθεί η σωστή γνώση (Deutsch, 2012).

Η καλύτερη αξιοποίηση των διαθέσιμων γνώσεων και δυνάμεων σημαίνει δημιουργία πολιτιστικών επιτευγμάτων αναδεικνύοντας το πολιτισμικό υπόβαθρο και τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες του τόπου, «στερεώνοντας» τη μνήμη και λειτουργώντας ως ανάχωμα σε απαράδεκτες επεμβάσεις και μεταλλάξεις του τοπίου. Οι πολιτιστικές δράσεις δεν πρέπει να είναι αποσπασματικές, αλλά να υπάρχει συστηματικός σχεδιασμός και οργάνωση, ώστε να αναδειχθούν συνθήκες, ποικίλες προσλήψεις του παρόντος, εκφράζοντας ανάγκες και δυνατότητες. Οι πολίτες να είναι συνδιαμορφωτές. Η έμπυχη ανθρώπινη μνήμη είναι δημιουργική, μεταβιβάζει και εμπνέει, κατανοώντας τη ρεαλιστική πραγματικότητα, επικυρώνοντας τις δυνατότητες και υλοποιώντας στόχους και προσδοκίες.

Στην περίπτωση του Λασιθίου και συγκεκριμένα στην περιοχή του δήμου Σητείας, αφουγκραστήκαμε τις ανησυχίες των πολιτών για την δυσανάλογη παραγωγή και κατανάλωση ενέργειας και την αλλοίωση του φυσικού τοπίου από τα εργοστάσια παραγωγής ενέργειας, τα φωτοβολταϊκά και τις ανεμογεννήτριες. Η σχετική έρευνα στο πεδίο είχε ως στόχο τη δημιουργική ποιητική ανασύνθεση, καθώς ο τόπος αυτός παραμένει από τους πιο παρθένους ανά την Κρήτη. Η εικόνα λοιπόν του εργοστασίου απέναντι από τη νησίδα Λεύκη που μας συνόδεψε σε μια πολύωρη περιπέτεια σε έναν δύσκολο χωματοδρόμο, δημιούργησε την έντονη επιθυμία να φανταστούμε την ανασύνθεση.

Το επιχωμένο στην άμμο αρχαίο θέατρο στη νησίδα Λεύκη θα μπορούσε να καταστεί επισκέψιμο σε μικρούς οργανωμένους πληθυσμούς και να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα προστασίας ώστε να είναι προσβάσιμο από τον λιμενίσκο του εργοστασίου. Επιχειρήσαμε την αντίστιξη με το αρχαίο θέατρο της Ταορμίνα στην Ιταλία, με φόντο την Αίτνα, ένα ηφαίστειο που είναι φυσικός ρυπογόνος παράγοντας. Η σύνδεση με το παρελθόν παραμένει στο επίκεντρο και χρειάζεται να κατανοηθεί και να διεισδύσει στη σύγχρονη πραγματικότητα. Αυτός είναι ο προστιθέμενος πλούτος, η ανασύνθεση σε έναν διαλογικό τόπο μνήμης. Στη συγκεκριμένη εργασία, αποφεύγοντας να παραδοθεί στη λήθη το πώς ήταν το τοπίο, μετασηματίζεται το τραύμα σε καλλιτεχνική έκφραση και επιχειρείται η ίαση μέσω της ποιητικής, πολιτισμικής ανασύνθεσης των επονομαζόμενων διαλογικών τόπων μνήμης. Ανά πάσα στιγμή στον χώρο και τον χρόνο, ένα άτομο μπορεί να βιώνει μια συγκεκριμένη εγγύς εμπειρία, αλλά και να κινητοποιήσει έναν μεγάλο αριθμό απομακρυσμένων

εμπειριών. Σαφώς, οι εμπειρίες δεν είναι ποτέ ομοιογενείς και οι ενοποιήσεις μπορεί να αποτελέσουν πηγή εντάσεων (Zittoun & Gillespie, 2015).

Οι αναμνήσεις δεν αρκεί να είναι ατελείς επαναστροφές. Είναι σημαντικό να προσεγγιστεί η ομορφιά του περιβάλλοντος από τη μεριά της εξέλιξης. Κατά την έρευνά μας στο πεδίο, πήραμε τη «λάθος» στροφή, κινδυνεύσαμε στους γκρεμούς, στον χωματόδρομο, αναγκαστήκαμε να ζήσουμε το πανέμορφο άγριο τοπίο και να δούμε πώς το βίωναν οι πρόγονοί μας με τα μετόχια τους, τις μικρές πέτρινες κατοικίες κοντά στις καλοκαιρινές σοδειές με το λιγοστό νερό. Αναγκαστήκαμε να δούμε την αποστομωτική εικόνα του νησιού με την τόση ιστορία να κείται αναξιοποίητο στη λήθη κι απέναντι ένα λιμανάκι κι ένα εργοστάσιο κρυμμένο να ρυπαίνει χωρίς αντιδράσεις μέχρι η τεχνολογία του ανθρώπου να είναι πιο συμβατή στη σοφία της φύσης.

Αυτή μπορεί να είναι προτεινόμενη δραστηριότητα με μαθητές, φοιτητές, σαν άσκηση σεναρίου, όπου καταγράφεται το πώς ήταν ένα τοπίο, εκτιμώντας την ομορφιά του και κατατίθενται προτάσεις και προσπάθειες, ώστε οι συμμετέχοντες να είναι με τρόπο δημιουργικό συνεχιστές. Οι προσπάθειες όλων χρειάζεται να συγκλίνουν στο να αντισταθούμε σε έναν κόσμο που βρίσκεται στο έλεος εφιαλτικών μεταλλάξεων. Επιζητείται η δική μας παρατήρηση, η πληροφόρηση και η περαιτέρω μελέτη σχετικά με τη διατήρηση της ομορφιάς του τοπίου, των γηγενών ποικιλιών, του φυτικού και πολιτιστικού πλούτου.

Προτείνεται μια δημιουργική αναζήτηση, που οδηγεί στην κατανόηση της δυναμικότητας του τοπίου και ένας ανθρωπιστικός περιβαλλοντισμός, που προφυλάσσει αξίες (περιβάλλον, δικαιώματα, παράδοση, σταθερότητα). Ο καθένας με τα βιώματά του, καθώς, απαιτείται πλέον μεγαλύτερη αξιοποίηση ανθρωπίνων δεξιοτήτων για τη διατήρηση της υγείας και της ποιότητας της ζωής, ώστε να αξιοποιηθεί η διάδρασή του με τον χώρο και τους ανθρώπους του. Η ανάπτυξη ευαισθησίας σε τυχόν αλλαγές είναι αποτέλεσμα της κατανόησης της διαρκούς σχέσης συνέργειας παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος και της συνειδητοποίησης της ολικότητας. Η αρχή της πολιτιστικής κληρονομιάς αποβλέπει στην εξασφάλιση της ιστορικής συνέχειας, της πολιτιστικής ταυτότητας των ανθρώπων.

Η υπεροχή των πολιτιστικών μνημείων δίνει προβάδισμα σε δράσεις και δραστηριότητες μη εμπορευματικών σχέσεων και αναφερθήκαμε σχετικά με την Πλατεία Αγνώστου Στρατιώτη στο Ρέθυμνο, όπου βρίσκεται εκεί που ήταν κάποτε η Πύλη της Άμμου, όταν η πόλη διατηρούσε ακόμα τα τείχη της. Έγινε ανάπλαση στην Πλατεία και ο Άγνωστος Στρατιώτης πλέον δεν κοιτάζει βόρεια, στη θάλασσα, αλλά ανατολικά. Γράφτηκαν πολλά, αποδόθηκαν διάφορες ερμηνείες και έχει σημασία να τις στοχαστούμε, αλλά και να μελετήσουμε το πώς χρησιμοποιήθηκε η πλατεία στο πέρασμα του χρόνου. Η αυθεντικότητα του τόπου μας και των ανθρώπων του, χωρίς ανάγκη ωραιοποίησης, αλλά ειλικρινούς διαλόγου, κινητοποιεί για δράσεις που ρυθμίζουν, αλλά και επιτηρούν την ισορροπία ανάμεσα σε ανθρωπογενή συστήματα και στα οικοσυστήματα.

5. Συμπεράσματα

Οι πολιτιστικές δράσεις χρειάζεται να εξασφαλίζουν τη σταθερότητα, τη διαιώνιση σπουδαίων φυσικών οικοσυστημάτων, τα οποία μας περιβάλλουν. Ο στόχος είναι να λειτουργούν ως κινητήρια δύναμη κατανόησης της υπεροχής των ηθικών και πολιτιστικών συστημάτων και να προτείνουν τρόπους προστασίας και βελτίωσης του περιβάλλοντος για τις σημερινές, όσο και για τις μελλοντικές γενιές. Η στόχευση είναι η διατήρηση της ζωτικότητας και της ποικιλομορφίας του τόπου και οι προσπάθειες χρειάζεται να είναι συνεχείς, ώστε να ακολουθείται η αρχή της προστασίας του φυσικού κάλλους, η αρχή της οικολογικής συνείδησης.

Η προτεινόμενη σύνδεση στην περίπτωση με το αρχαίο θέατρο στη νησίδα Λεύκη και στο αρχαίο θέατρο της Ταορμίνα στην Ιταλία, προκαλεί τη δημιουργία “αναγνώσεων” όπου μπορούν να ενώσουν πολιτισμικά διαφορετικές περιοχές. Η προσεκτική “ανάγνωση”, η μελέτη των διαφορών στην εκδοχή και στον τρόπο αντίληψης τέτοιου τύπου “αναγνώσεων”, προϋποθέτουν εξοικείωση με την κλίμακα των αποκλίσεων και των διαφορών στον περιβάλλοντα χώρο. Σε έναν χώρο με εμφανή την ανθρώπινη επέμβαση και εκμετάλλευση, που οδήγησε στο βανδαλισμό του τοπίου, δεν αρκεί ο καταγγελτικός λόγος, αλλά μια κατανόηση σε βάθος αυτού του πλήγματος, καθώς, τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος έχουν ψυχολογική επίδραση. Το τραυματισμένο τοπίο της σύγχρονης πραγματικότητας, όπου τα τεχνολογικά κατώτερα εκτρώματα στο φυσικό τοπίο αναμειγνύονται με φυσικά μνημεία και ερείπια του εξυψωμένου πνεύματος, επηρεάζει δυσμενώς και τους κατοίκους του τραυματισμένου βάνουσα τόπου, αλλά και τους επισκέπτες του. Ο τόπος βαραίνει πάνω μας και πρέπει να δράσουμε μέχρι ο άνθρωπος να καταλάβει τη στενή σχέση ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος και τα ολέθρια αποτελέσματα, όταν διαταράσσεται αυτή η σχέση.

Οι ντόπιοι ταυτίζονται με τον τόπο, με τον πολιτισμό του ως αφετηρία αυτογνωσίας και ως ιδιαίτερη παρουσία στον σύγχρονο κόσμο. Η συνειρμική γνώση μέσα από την παρέμβαση που προτάθηκε, βοηθά στο να κατανοηθεί ότι τα αισθητά αλλάζουν, όπως για παράδειγμα αλλαγές σε πλατείες, δημόσιους χώρους, αλλά, δεν μπορεί να αλλοιώνεται η ιστορική και πολιτισμική γνώση. Οι σκέψεις ξεκινούν από το χώρο, άρα, δεν είναι ξεκομμένες από το γίνεσθαι, διαλέγονται με τον χώρο και τον χρόνο. Έχει σημασία τι κατανοούμε και πώς συναθροίζουμε τα πράγματα. Ο Λέβι Στρως αναφέρει σχετικά με την κατανόηση του λαϊκού πολιτισμού, ότι τα τρία χρονικά σημεία (παρελθόν, παρόν, μέλλον) είναι σε μια διαλεκτική σχέση, μια σχέση συνέργειας που μοιάζει με μια μουσική συμφωνία, η οποία ενώ έχει αρχή, μέση και τέλος, δεν θα μπορέσουμε ποτέ να την κατανοήσουμε ή να αποκομίσουμε κάποια μουσική απόλαυση από αυτήν, εάν δεν θα μπορούσαμε κάθε στιγμή να βάζουμε μαζί ό,τι ακούσαμε πιο πριν με ό,τι ακούμε αυτή τη στιγμή, δηλαδή να είμαστε σε μία διαδικασία συνεχούς αναδόμησης (Lévi-Strauss, 1986).

Η καταγραφή εθνογραφικών στοιχείων γίνεται με στόχο να προστατευτεί ο χώρος. Βοηθάει στο να οδηγηθούμε στη λησμονηθείσα ψυχή της γνώσης, δηλαδή τη συμμετοχή όλων μας με κοινωνικό ενδιαφέρον, σχεσιακή αλληλεξάρτηση, διαλογική ικανότητα, συνειρμική και αντανεκλαστική σκέψη. Η προτεινόμενη ποιητική ανασύνθεση συμβάλλει στην αειφορική ανάπτυξη του χώρου. Η ενασχόληση με τη νοητική οικολογία του τόπου σημαίνει τη διαμόρφωση νέων φαντασιακών στοιχείων (και όχι φανταστικών στοιχείων) με την πεποίθηση ότι συμβάλλει στην αναμόρφωση του χώρου, καλλιεργώντας κουλτούρα σεβασμού. Προκύπτουν τρόποι προστασίας και δημιουργίας συνεκτικών δεσμών. Βοηθούν στην καλύτερη οργάνωση της οικολογίας της περιοχής, αφού κατανοούνται τα όρια, δηλαδή, δεν παραγνωρίζεται η ανθρώπινη φύση, η οποία βρίσκεται σε σχέση αμφίδρομη με τη φύση. Η τοπική κοινωνία χρειάζεται να τοποθετηθεί σχετικά με το πώς ερμηνεύει την ποιότητα ζωής και την αίσθηση του τόπου. Είναι απαραίτητη η ιστορική και πολιτισμική γνώση, η διαφύλαξη της πορείας του τοπικού πολιτισμού. Η μετάβαση του καθενός από την προσωπική βιωμένη εμπειρία στη συλλογική πολιτισμική εμπειρία του τόπου συμβάλλει στην τήρηση ενός κοινού αξιακού κώδικα, προσβλέποντας στην επίτευξη υψηλών στόχων, όπως η ανοικτή και δίκαιη αντιμετώπιση, η υπεύθυνη δράση, ο σεβασμός της φύσης, η μέριμνα για μια ποιοτική ζωή.

Αναφορές

Ξενόγλωσσες Αναφορές

- Ajzen, I. (2005). *Attitudes, Personality and Behavior*. New York: Open University Press.
- Baerveldt, C., & Verheggen, T. (2012). Enactivism. In Jaan Valsiner (Ed.) *Oxford Handbook of Culture and Psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- Baum, W. M. (2017). *Understanding behaviorism: Behavior, culture, and evolution*. USA: John Wiley & Sons.
- Christoforou, C. (2017). Associative learning. In Shackelford, T., Weekes-Shackelford, V. (eds) *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-16999-6_1038-1
- Cox, R. (2010). *Environmental communication and the public sphere*. USA: SAGE.
- Cox, R., & Pezzullo, P., C. (2018). *Environmental communication and the public sphere*. Los Angeles, California: SAGE.
- Deutsch, D. (2012). *The Beginning of infinity: Explanations that transform the world*. USA: Penguin Books.
- Lefebvre, H. (1991). *Critique of everyday life*. London, New York: Verso.
- Lévi-Strauss, C. (1986). *Μύθος και νόημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- Klößner, C., A., (2015). *The psychology of pro-environmental communication - Beyond standard information strategies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Louridas, P. (1999). Design as bricolage: anthropology meets design thinking. *Design Studies*, 20(6), 517-535.
- Papadopoulou, A. (2018). Art Didactics and Creative Technologies: No Borders to Reform and Transform Education. In Daniela, L. (Ed.). *Didactics of Smart Pedagogy* (pp.159-178). Switzerland: Springer. ISBN 978-3-030-01551-0.
- Papadopoulou, A. (2019). Art, Technology, Education: Synergy of Modes, Means, Tools of Communication. *Education Sciences*, 9(3), 237. <https://doi.org/10.3390/educsci9030237>
- Papadopoulou A., & Panagopoulos, I. (2022). Psychogeography and Digital Technologies: Inclusive Creative Experiences in an Academic Environment. In Daniela, L. (Ed.). *Inclusive Digital Education*. Springer
- Parker, I. (1992). *Discourse dynamics: critical analysis for social and individual psychology*. London: Routledge.
- Sztompka, P. (2008). The focus on everyday life: A new turn in sociology. *European review*, 16(1), 23-37.
- Vergès, P. (1996). Προσέγγιση της μεθοδολογίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Στο Γ. Κατερέλος (Επιμ.) *Δυναμική των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.

Zittoun, T., Duveen, G., Gillespie, A., Ivinson, G., & Psaltis, C. (2003). The use of symbolic resources in developmental transitions. *Culture and Psychology*, 9(4), 415–448. <https://doi.org/10.1177/1354067x0394006>

Zittoun, T., & Gillespie, A. (2015). Internalization: How culture becomes mind. *Culture and Psychology*, 21(4), 477–491. <https://doi.org/10.1177/1354067x15615809>

Ελληνόγλωσσες Αναφορές

Καπετανάκης, Μ. (2020). *Τση λαλάς μου τ' ανεστορήματα*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Φυλάτος.

Παπαδοπούλου, Α. (2022). Ψηφιακή αφήγηση: Θεωρητικό και εννοιολογικό πλαίσιο. Στο Αναστασιάδης, Π & Κωτσίδης, Κ. (Επιμ). *ΤΠΕ, Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και Δημιουργικότητα στο Σχολείο του 21ου Αιώνα* (σ.144-181). Κρήτη: Εκδόσεις Πανεπιστήμιο Κρήτης | ΠΤΔΕ | ΕΔΙΒΕΑ. ISBN: 978-960-86978-5-0

Παπαδοπούλου, Α., Ροβίθης, Ε., Παναγόπουλος Ι. (2023). *Η Παιγνιώδης Σοβαρότητα: Serious Film Games (S.FI.GA.)- Σύμμεικτες ιδιότητες, τρόποι και λειτουργίες στην Εκπαίδευση*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/8657>